

GULCHEHRA ABDULLAYEVA

*Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi
ilmiy xodimi*

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI DAVLAT ADABIYOT MUZEYINING ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR ZALI XUSUSIDA

Annotatsiya: Muzeydagi Boburga bag‘ishlangan zal haqida, u yerdagi eksponatlar, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari haqida, zalga qo‘yilgan kitoblar to‘risida ma’lumotlar beriladi.

Аннотация: Приводится информация о зале, посвященном Бабуру в музее, находящихся в нем экспонатах, произведении “Баburnoma” Захириддина Мухаммада Бабура, книгах, размещенных в зале.

Annotation: Information is provided about the hall dedicated to Babur in the museum, the exhibits there, the work “Baburnoma” by Zahiriddin Muhammad Babur, and the books placed in the hall.

Muzeyimizga kelgan mehmonlar, odatda, Alisher Navoiy bobomizga bag‘ishlangan o‘ndan ortiq zallardan o‘tib, uchinchi qavatga ko‘tariladilar. Zalga chiqishingiz bilan sharqona naqshlari havo rang, och yashil, oq va binafsha, sariq, qizil ranglar uyg‘unlashgan naqshlar qayerlaridir esa Tojmahal saroiyini eslatuvchi katta xona mehmonlarni o‘ziga jalb etib turadi. Zal o‘rtasida haykaltarosh F.Greshinko tomonidan 1968-yilda ishlangan, Temuriylar uyg‘onish davrini XV – XVI asr ruhini beruvchi shoh va shoir Hindistonda buyuk imperiyani barpo etgan, avlodlari 332 yil mamlakatni boshqargan Zahiriddin Muhammad Boburning hashamatli haykali. Shoir mumtoz asarlardan birini o‘qib tugatib xayol surgancha, kitob ushlab turgani tasvirlangan.

Biz ushbu maqolamizda bir umr vataniga qaytishni orzu qilib, hijronni kuylagan Bobur zalini tanishtiruvchi eksponatlar haqida ma’lumot beramiz. Zalning chap tarafida rassom Iqboljon Ilhomovning “Boburning Samarqandga kirib kelishi” nomli katta polotnoda mahorat bilan chizilgan tasviri. Suratga qarab Boburning Samarqandga kelishi nafaqat xalq, balki yuqori tabaqa vakillari ham hadikish, ba’zilar xursand, ba’zilar esa hayron bo‘lib kutub olayotganlari haqida tasavvur beradi. Suratning yuqori tarafiga qarasangiz, tog‘lar orasidan charx atlası – kamalakning yarim oy shaklidagi ko‘rinishi tasvirlangan. Kamalak qachon ko‘rinadi? Gardun atlası qattiq yomg‘ir yog‘ib borliq chang-to‘zondan tozalanib, havo musafo bo‘lgandan keyin quyosh bulutlar orasidan porlaganda olamni yetti xil rangi o‘z ko‘rinishini ifoda etadi. Rassomning bu tasvirida ham bir falsafiy ma’noni anglash mumkin. Boburning Samarqandga kelguncha bo‘lgan to‘s-to‘palonlar, janglar, shohlar orasidagi o‘zaro kelishmovchiliklar barchasi go‘yoki qattiq bo‘ron-u to‘palonlar bo‘lib o‘tgan hodisalar tinib, mamlakatga toza havo, tinch va osuda hayotni olib kirgan sarkarda sifatida ko‘rsatilgan. Boshining peshona qismiga qimmatbaho tosh hamda ukpar qadalgan oq salla, egnida esa jigarrang sariq chakmon, chakmon ichidan qizil ipak matodan tikilgan ko‘ylak,

ko'ylak yengidan oq rangli shoyi mato buramalari ko'rinib turibdi. Ko'ylakning yenglari chiqarib tikilgan. Otda, Boburning yuz ko'rinishi bug'doy rang, qoshlari, mo'ylabi qora 25-30 yoshlardagi yigit ko'rinishda, otida o'tirishi viqor va shahdam emas, balki unda ham ikkilanish bordek. O'ng qo'li bilaklarini qiya qilib ochib, chap qo'li bilan ot egarini ushlagan holda, uning ulovi ham bezatilgan chiroyli egar, jabduq, mulozimlaridan farqli ipak matolardan tayyorlangan, otning tuyuqlariga qo'ng'iroqlar osilgan, sarbozlar qo'llarida xat tashuvchi kabutarni ushlaganlaricha, quvnoq holda bir-biriga bilan hazil-mutoyiba bilan kelayotganlari chizilgan. Boburning kirib kelishini shahar aholisi karnay surnaylar, nog'oralar bilan kutib olyaptilar. Oddiy xalq vakillari, hunarmandlar qo'llarida, savatda non, ba'zilarida esa noz-ne'matlar solingan savatlarda sarhil mevalar, yana birining qo'lidagi savatda Bobur uchun sarupo. Ularning ayrimlari hursand, xalq orasida turganlar esa xavfsirab qarab turganlari, shahar darvozasidan kirishda ko'prikdan o'tishda qizil chakmon, boshiga oq salla o'ragan qariya soqolini tutamlab, odamlarga qarab turibdi, yana bir nafari shahar darvozasini ochmoqchi bo'lib, yarim egilgan holda, ichkaridan esa Boburni kutib olishga oshiqayotgan otliq kishi surati chizilgan. Ushbu suratda Samarqandga kiradigan suv ham tasvirlangan. Ark devori yuqorisida saroy ayollari qarab turibdi, pastda ularga shaharda bo'layotgan vaziyatlarni tushuntirayotgan erkak kishi surati chizilgan. Rassom chizgan keng plandagi polotnoda butun voqea hodisalarni o'z ichiga olgan deyish mumkin. Mazkur polotnoda asosan qizil, sariq, yashil oq ranglardan ustalik bilan foydalangan.

Zalning yuqori qismida esa rassom V.Nechayevning 1968-yilda chizilgan "Bobur jangda" kartinasi turibdi. Kartina bizga Boburning jangovar taktikasi haqida ma'lumot beradi. Kartina markazida egnida o'q va qilich zarbidan saqlaydigan harbiy sovut kiygan, boshida sariq ipakdan salla, peshona qismiga qimmatbaho tosh bilan pat qadalgan. Kiyimining ko'krak qismida aylana shakldagi metallardan yasalgan nishon. Kiyimning yengi kalta, harakatlar uchun qulay etib tikilgan.

Yelkasiga qizil matodan tikilgan yoping'ich yopgan Boburning o'ng qo'lida qilich ko'targanicha askarlarini g'alabaga ruhlantirayotgani tasvirlangan. Surat qishda, Ximolay tog'laridan o'tib, jang qilayotgani haqida tasavvur beradi. Rassom oq va havo rang, kulranglardan kengroq foydalangan, jang tog' ustida ketayotgani chizilgan. Askarlar tog'ning orasidan o'tib, shamol esib, tog' tepasida bulutlar orasidan o'tib kelayotgan Boburning askarlarini ruhlantirayotgani, sarkarda oldida yetti navfar jangchilari kamonlardan o'q uzib, uch nafarida esa nayza bilan jang qilayotgani tasvirlangan. Bobur va jangchilari tizzalarigacha qorga botgan holda jang qilayotgani chizilgan.

Bu o'rinda Boburning jangovar taktikasi, jangdagi jasorati haqida gapirganda, albatta, uning tashqi ko'rinishi haqidagi U.Erskinning "Bobur Hindistonda" nomli kitobidagi ma'lumotni berish ayni muddao bo'ladi. "Bobur baquvvat gavdali, o'rta bo'ydan yuqoriroq kishi bo'lib, jismoniy harakat talab qiladigan o'yinlarni yaxshi ko'rar, o'tkir mergan va mohir qilichboz edi. Juda ko'p hollarda u shijoatini namoyish qila olar va yakkama-yakka jangda raqibidan ustun chiqardi. Uning gavdasi shu darajada baquvvat ediki, aytishlaricha, ba'zan har ikkala qo'ltig'iga ikki kishini qisib olib, qal'a devori ustida aylantirib yurar va shu tarzda yo'ldagi to'siqlardan o'tar edi" (110-b) degan muhim ma'lumotlarni keltirgan. Xuddi shu zalda rassom I.Ilhomov tomonidan chizilgan Boburning 12-13 yoshlardagi portreti, Boburning 35-40 yoshlardagi tasviri chizilgan portretlari, P.Qodirovning "Yulduzli tunlar" romoniga rassom T.Sa'dullayev tomonidan chizilgan illustratsiyalar shu zaldan joy olgan.

Muzeyimizni Bobur zalidan joy olgan har bir eksponat shoh va shoir Bobur faoliyati haqida kengroq tushuncha beradi. Ularda tasvirlangan voqea-hodisalardan mukammalroq ma'lumotlarni olish mumkin. Oltmishdan ortiq bir= biridan qimmatli kitoblar zaldan joy olgan. Ushbu kitoblar Bobur hayoti, ijodini, davlat yuritish siyosatini o'rgangan – boburshunos olimlarning nashr etilgan ilmiy tadqiqotlari, bu tadqiqotlar Bobur ijodini u yoki bu tomonlarini yoritadi. Bobur hayoti va ijodiga nafaqat o'zbek olimlari, balki butun dunyo olimlari ham qiziqib kelmoqdalar. Masalan:

Hasanxoja Nisoriy “Muzakkiri ahbob” (Do‘stlar yodnomasi) tazkirasi. Tazkirada XVI asr Mo-varounnahr, Afg‘oniston, Eron, Turkiya, Sharqiy Turkiston va Hindistonda yashagan 288 nafar adib va oriflar haqida ma’lumot beradi. Hofiz Tanish Al Buxoriyning “Abdullanoma” asari, Bobur devonining Rampur nusxasi, Xosiyat Nazarovaning “Zahiriddin Muhammad Bobur asarlari uchun qisqacha lug‘at”lar kabi kitoblar joy olgan.

X.Qudratullayev “Bobur armoni” asarida Boburning shoh Husayn Boyqaro, vazir Alisher Navoiy, tarixchi Xondamir, erkin ijodkor Vosifiylarning qarashlari qiyosiy tekshirilgani, ushbu kitobda yorqin yoritilgan.

Adib-u shoirlarning jamiyatdagi o‘rni ularning ijodiga, hodisa va shaxslar tasviri hamda o‘zaro munosabatlariga nechog‘li ta’sir etgani bilan aniqlanadi. Olimning yana bir asari “Boburning davlatchilik siyosati va diplomatiyasi” nomli asarida esa Boburning diplomatik mahorati birinchi marta keng ko‘lamda tadqiq qilinganligini ko‘ramiz. Uning davlat yuritishda yagona davlatchilik siyosatini yuritish, temeriyzodalarni bir maqsad sari birlashtirishdan iborat ekanligi, davlat boshqaruvida o‘zaro sulhni, hamkorlik darajasida davlat boshqaruvini taklif etadi. Davlatni boshqarishda xalqparvar amr-u farmon e’lon qilgani, “Ikki azimush-sha’n” farmoni qaysi millat, diniga talluqli bo‘lishidan qat’i nazar tamg‘a solig‘idan ozod qilganligi haqida ma’lumot beradi. X.Qudratullayev asarda davlat boshqarishda yangi davr yangiliklarinigina emas saltanat o‘zgarishlarini to‘g‘ri baholay bilish zarurdir degan muhim fikrni ilgari surdi.

Boburning davlatchilik va harbiy san’ati, mahorati Sharq va G‘arb olimlari, adiblari, tarixchilari tomonidan tan olingan. Bu borada tarixchi Pavle de Kurteylning qarashlari fikrimizga dalildir: “Har qanday sinovga bardosh bera oluvchi, iroda va matonatni o‘zida mujassamlashtirgan bu zot o‘zida harbiy hiyla va jasoratini uyg‘unlashtira olar, zarur bo‘lganda jazolashga ham va afv etishga ham qodir edi...”(166-b) deb Boburga yuqori baho beradi. Bobur ayollar qadr-qimmatini joyiga qo‘yish, davlat ishlarida muammolarga oid masalalarda ular bilan bamaslahat ado etgan, ularning fikrini inobatga olganini bilish mumkin.

1996-yilda Ismatillaxon Mirzayev tomonidan nashr qilingan “Bobur ma’rifati” risolasida Boburning xalq ta’limiga qo‘shgan hissi, yaxshi xulq haqida, xulq tahlili, oila tarbiyasi, vatanparvarlik, do‘stlik, tarbiya masalalari, urf-odatlariga munosabati, nutq madaniyati uchun Boburning qilgan ishlari haqida ma’lumot olish mumkin. Masalan: Boburning yaxshi xulq haqidagi fikrlari bilan tanishar ekanmiz, uning insonga yaxshilik qilgan kishi, yaxshi kishi bo‘ladi. Shuning uchun ham bunday odam yomonlik ko‘rmaydi. Yaxshi odamlarga yaxshilik qilishning ulug‘ligi to‘g‘risidagi g‘oyani uning barcha asarlarida ko‘rinib turadi. Inson yaxshilikka intilib yashashi kerak, agar u o‘z hayotida ulug‘ niyatlariga, murod-maqсадlariga yetmasa, azob chekib yashashning foydasi yo‘q. Inson yeta olmaydigan istakdan voz kechishi kerakligini aytadi. Shoir insonlarga yaxshilik tilash, murodini so‘rash kabi umuminsoniy fazilatlarni o‘z ijodida ifoda etadi.

Bobur turkiy xalqlari uchun arab alifbosining o‘qilishi va yozilishining murakkabligini angladi va uni osonlashtirish yo‘li bilan xalq savodxonligini tezroq oshirishni maqsad qildi va o‘zi alifbo tuzdi. U tuzgan alifbo xalq ta’limi tarixida “Xatti Boburiy” nomi bilan mashhur. Boburning mazkur alifbosi arablarnikiga nisbatan sodda va qulay bo‘lganligini ostki, ustki (zer-u zavar) belgilar yo‘qligi isbotlaydi. Bobur tuzgan alifboni afg‘onistonlik M.X.Yorqin tomonidan tayyorlagan jadval ham muzeyimizning Bobur zaliga qo‘yilgan.

2014-yilda H.Hasanov tomonidan nashrga tayyorlanib, kirish qismi Saidbek Hasanov tomonidan nashr etilgan “Mubayyin” asarini e’tirof etishni zarur deb o‘ylaymiz va qisqa to‘xtalib o‘tamiz. Boburning ushbu asari haqida dastlabki ma’lumotlar uning shoh asari hisoblanmish “Boburnoma”-da va “Aruz risolasi”da keltiradi. Ushbu asarlarni ingliz sharqshunos olimasi A.Beverij va o‘zbek olimlari S.Mirzayev, P.Shamsiyev va S.Hasanovlar kabi taniqli olimlar nashr etishib, ilmiy muomalaga kiritishgan. Ushbu asar haqida ilk bor Y.Berezin 1857-yili risolaning zakot qismini chop

ettirgan. Turk olimi Fuat Ko'pro'luning 1931-yilda nashr etilgan "Milliy tatabbu'lar majmuasi" to'plamiga shoirning she'rlari bilan birga "Mubayyin"dan parchalar ham beradi. A.A.Samoylovich "Собрание стихотворений императора Бабура" nomli kitobida (1917-yil) uning matnini nashrga tayyorlashga kirishganiga izoh beradi. Ma'lumki, Bobur ushbu asarida din asoslarini bayon qilishni maqsad qilib qo'ygan. Bu asar Boburning o'g'illari Humoyun va Komron Mirzolarga atab yozilgan. Bobur ular Islom dinning besh ruknni asoslarini chuqur va oson o'zlashtirishlari uchun diniy masalalar mohiyatini nazmda bayon qiluvchi risola uning asosiy maqsadlaridan biri edi.

Boburning ushbu kitobidan ma'lum bo'ladiki, u yoshligidan naqshbandiya tariqatining yo'l-yo'riqlari, asoslariga amal qilishga harakat qilgan. Xoja Ahror shaxsiyati, nasl-nasabi, ijtimoiy-siyosiy faoliyati va xususan, go'zal xususiyatlarini to'lqinlanib ifodalaydi. Xoja Mavlonoi Qoziy Boburning piri va ustoz bo'lgan. Uning boshchiligida Islom dinini, xususan, xanafiya mazhabini va naqshbandiya ta'limoti asoslarini mukammal egallagan. Bobur inson va jamiyatda uning tutgan o'rni doimo bezovta qilib kelgan. Uning asarlari xuddi shu narsani ifodalaydi. Bir o'rnida uning fikricha, yomon kishi bu dunyoning o'zida o'z qilmishlariga yarasha jazo oladi. "Sen o'zingga yomonlik qiluvchini turmush hukmiga topshir. Turmush senga o'ch oluvchi xizmatkordir"(34-b) degan. Yoki insonni uch narsa halokatga olib keladi: "baxillik, xudbinlik va manmanlik" mazmunidagi hadisning amaldagi ifodasini shu shaxs xulq-atvoridagi salbiy jihatlari orqali yoritib beradi. Buni misollar orqali bayon qiladi.

Zalga qo'yilgan kitoblarning hammasidan Bobur haqida juda ko'plab ma'lumotlar olish mumkin. Muzeyimizning ushbu zaliga qo'yilgan eksponatlar va kitoblar bobokolonimizning u yoki bu qirralarini ochib berishga xizmat qiladi deyish mumkin.

Boburga bag'ishlangan zalimiz bu bilan tugamaydi, balki Bobur avlodlariga bag'ishlangan zalimizga yana bir qavat tepaga ko'tarilasiz. Bu "Zebunniso" zali. Zebuniso begim Boburiylar avlodiga mansub bo'lgan yuksak she'riy iste'dod sohibasidir. Zebuniso 1048-hijriy yili shavval oyida Dehlida tavallud topgan. Zebunisoning otasi Abu Zafar Muhammad Avrangzeb (1638-1707). Zalni chap tarafida O'zbekiston xalq rassomi Chingiz Ahmarov tomonidan chizilgan "Zebunisso akasini ovga jo'natayotgan"i tasvirlangan devoriy pano. Suratda go'zal bir qiz bog'da turib ovga ketayotganlarni kuzatib turgani ifodalangan. Xonadan 1946-yilda Shamsro'y Xasanova tomonidan chizilgan "Zebuniso" portreti, rassom Temur Jamollidinovning "Zebuniso she'r o'qimoqda" nomli asari, rassom K.Cheprakovning "Zebuniso bog'da", "Zebuniso she'r o'qimoqda" kabi illustriyalari ham joy olgan.

Bu zalda Boburning farzandlari Mirzo Nasriddin Muhammad Humoyun, Mirzo Komron va qizi Gulbadan begim, Bobur avlodidan bo'lmish Zebuniso begim haqida ma'lumot beruvchi plakatlar qo'yilgan. Zaldagi ko'rgazma oyna ichida I.D.Serebryakovning "Hind adabiyoti klassiklari", Komron Mirzo "Devon"i, Mahbuba Qodirovaning "Zebuniso", T.Fayziyevning "Zebuniso", Gulbadan begimning "Xumoyunnoma" asarlari Boburiylar hayoti, ijodi va faoliyatiga taa'luqli kitoblardan ko'plab ma'lumotlar olish mumkin. Muzeyimizning ushbu ikki zaliga qo'yilgan barcha eksponatlardan tortib kitoblarning bari bobokolonimiz Zahiriddin Muhammad Boburning u yoki bu olmos qirralarini ochib berishga xizmat qiladi, deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. U.Erskin. *Bobir Hindistonda*. – Toshkent. "Cho'lpon" nashriyoti. – B.110. 1995.
2. L.P.Sharma. *Bobur saltanati*. Toshkent. "Ma'naviyat" nashriyoti. – B. 166. 1996.
3. A.A.Самойлович "Собрание стихотворений императора Бабура". Санкт-Петербург. Литература туреских народов. ЛВ. 1920.Вып. 1 с. 34-49 ст.